

بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با مسئولیت پذیری دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه کاشان)

حمید رحیمی^۱
سید احمد مدنی^۲
آسیه محمدیان^۳

چکیده

هدف: بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با میزان مسئولیت پذیری دانشجویان. **روش:** نوع پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر اجرا، توصیفی همبستگی است. جامعه آماری پژوهش، کلیه دانشجویان دانشگاه کاشان در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ به تعداد ۷۱۳۲ نفر می باشد که با استفاده از جدول مورگان، ۳۶۴ نفر به روش نمونه گیری تصادفی طبقه ای به دست آمد. ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق، پرسشنامه هوش اخلاقی در قالب ۴۰ گویه در سه مؤلفه (راستگویی، بخشش و دلسوزی)، پرسشنامه سرمایه اجتماعی در قالب ۲۴ سؤال در چهار مؤلفه (مشارکت، انسجام، تعلق و اعتماد اجتماعی) و پرسشنامه مسئولیت پذیری در قالب ۴۲ سؤال در پنج مؤلفه (خودمدیریتی، امانتداری، وظیفه شناسی، سازمان یافتگی و پیشرفت گرایی) بود. روایی محتوایی و سازه پرسشنامه ها مورد تأیید قرار گرفت. پایایی پرسشنامه هوش اخلاقی ۰/۸۳، سرمایه اجتماعی ۰/۸۷ و مسئولیت پذیری ۰/۹۱ برآورد شد. تحلیل داده ها در سطح توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم افزار SPSS و Amos انجام گرفت. **یافته ها:** میانگین هر یک از مؤلفه های هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و مسئولیت پذیری، از میانگین نظری (۳) بیشتر است. بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با مسئولیت پذیری دانشجویان رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. **نتیجه گیری:** تلاش در جهت معرفی و شناسایی جایگاه هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی در رشد و پرورش مسئولیت پذیری دانشجویان و نقش آن در آینده زندگی تحصیلی و شغلی آنها دارای اهمیت قابل توجهی است.

واژگان کلیدی: هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی، مسئولیت پذیری، دانشگاه، دانشجوی.

دریافت مقاله: ۹۳/۰۴/۱۳؛ تصویب نهایی: ۹۳/۰۹/۲۰.

۱. دکترای مدیریت آموزشی؛ استادیار دانشگاه کاشان(نویسنده مسئول)/آدرس: کاشان، دانشگاه کاشان، دانشکده علوم انسانی/

نمابر: ۰۵۵۹۱۲۷۷۷-۰۳۱ / Email: dr.hamid.rahimi@gmail.com

۲. دکترای برنامه ریزی درسی؛ استادیار دانشگاه کاشان.

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی دانشگاه کاشان.

الف) مقدمه

انتقال و ترویج ارزشهای اخلاقی و فرهنگی، شکوفا کردن توانایی‌های فردی و اجتماعی و کمک به رشد شخصیتی، عاطفی، رفتاری و فکری را می‌توان از جمله سایر وظایف مهم دانشگاهها دانست. به طور کلی، دانشجویان مراحل جامعه‌پذیری و ورود به جامعه را از طریق تجربیات خود در نظامهای رسمی و غیر رسمی آموزشی و اجتماعی دانشگاه کسب می‌کنند (هوسامی^۱، ۲۰۰۱: ۳۲۰). به همین دلیل در بسیاری مواقع، انتظارات جامعه از نظام آموزشی بیش از آنکه به توسعه حرفه‌ای افراد مرتبط باشد، به توسعه اخلاقیات، رشد سرمایه اجتماعی و در نتیجه، مسئولیت‌پذیری آنها ارتباط دارد.

یکی از اهداف و وظایف مهم نظام آموزش عالی هر کشور، پرورش نیروی انسانی متخصص و کارآمد مورد نیاز جامعه است. دانشگاهها در دنیای پویا و پرمخاطره امروز برای اینکه بتوانند بقای خود را تحکیم بخشند، باید دانشجویان خود را ملزم به رعایت اصول اخلاقی و فراگیری هوش اخلاقی و احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی کنند؛ چرا که رعایت آنها باعث دلگرمی دانشجویان و به تبع آن، افزایش کیفیت و خدمات و در نهایت، جلب رضایت ارباب رجوع و تثبیت بقای دانشگاهها خواهد شد؛ زیرا هر چه دانشجویان از هوش اخلاقی بالاتری برخوردار باشند، سرمایه‌های اجتماعی ارزشمندتری برای دانشگاهها خواهند بود. بنابر این، انتظار می‌رود افراد، با هوش اخلاقی، مشارکت و احساس مسئولیت‌پذیری بالا، کارهای درست را انجام داده، اعمال آنها پیوسته با ارزشها و عقایدشان هماهنگ بوده، عملکرد بالایی داشته باشند. با توجه به اینکه انتظار می‌رود انسانهای فرهیخته جامعه از دانشگاه برخاسته و در بطن دانشگاه پرورش یابند، تصور بر این است که اساتید و کارکنان بتوانند تأثیر زیادی بر توسعه ذهنی، اخلاقی، انسجام و احساس مسئولیت‌پذیری دانشجویان داشته باشند.

ب) مبانی نظری

اخیراً اصطلاح جدیدی با عنوان هوش اخلاقی توسط بوربا^۲ (۲۰۰۵) در روان‌شناسی وارد شده است. وی هوش اخلاقی را «ظرفیت و توانایی درک درست از خلاف، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آنها و رفتار در جهت صحیح و درست» تعریف می‌کند. هوش اخلاقی به معنی توجه به زندگی انسان و طبیعت، رفاه اقتصادی و اجتماعی، ارتباطات آزاد و صادقانه و حقوق شهروندی است. هوش اخلاقی به این حقیقت اشاره دارد که ما به صورت ذاتی، اخلاقی یا غیر اخلاقی متولد نمی‌شویم، بلکه یاد می‌گیریم که چگونه خوب باشیم. یادگیری برای خوب بودن، شامل ارتباطات، بازخورد، جامعه‌پذیری و آموزش است که هرگز پایان‌پذیر نیست. آنچه ما برای انجام کارهای درست به آن نیاز داریم، همان هوش اخلاقی است

1. Hussami
2. Borba

۱۰۳ ◆ بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی ...

که با استفاده از آن به یادگیری عمل هوشمندانه و دستیابی به بهترین عمل خوب نزدیک می‌شویم. در هر بخش از زندگی به بهترین اطلاعات قابل دسترس می‌رسیم، خطرات را به حداقل می‌رسانیم و نسبت به پیامدهای آن خوش‌بین هستیم. افراد با هوش اخلاقی بالا کار درست را انجام می‌دهند.

لنینک و کیل^۱ (۲۰۰۵) هوش اخلاقی را توانایی تشخیص درست از اشتباه می‌دانند که با اصول جهان سازگار است. به نظر آنان، چهار اصل هوش اخلاقی برای موفقیت مستمر شخص ضروری است:

الف) درستکاری: یعنی ایجاد هماهنگی بین آنچه به آن باور داریم و آنچه به آن عمل می‌کنیم. انجام آنچه می‌دانیم درست است و گفتن حرف راست در تمام زمانها. کسی که هوش اخلاقی بالایی دارد، به شیوه‌ای که با اصول و عقایدش سازگار باشد، عمل می‌کند.

ب) مسئولیت‌پذیری: کسی که هوش اخلاقی بالایی دارد، مسئولیت اعمال و پیامدهای آن اعمال، همچنین اشتباهات و شکستهای خود را نیز می‌پذیرد.

ج) دلسوزی: توجه به دیگران که دارای تأثیر متقابل است. اگر نسبت به دیگران مهربان و دلسوز باشیم، آنان نیز در زمان نیاز با ما همدردی می‌کنند و مهربان خواهند بود.

د) بخشش: آگاهی از عیوب خود و تحمل اشتباهات دیگران.

همچنین سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوینی است که امروزه در جامعه‌شناسی، اقتصاد و به تازگی در مدیریت و سازمان به صورت گسترده استفاده شده است. این مفهوم به پیوندها، ارتباطات میان اعضای یک شبکه به عنوان منبع با ارزش اشاره دارد، که با خلق هنجارها و اعتقاد متقابل موجب تحقق اهداف اعضا می‌شود. سرمایه اجتماعی، مفهومی اساسی است که در دهه‌های اخیر به عنوان دارایی با ارزشی برای توانمندی سازمانها و تولید و افزایش سرمایه انسانی - اقتصادی پذیرفته شده است (تیمبرلیک، ۲۰۰۵: ۳۴). از جمله ابعاد سرمایه اجتماعی می‌توان به: مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، تعلق اجتماعی و اعتماد اجتماعی اشاره کرد که هر یک از این ابعاد، دارای معرفه‌هایی هستند. مشارکت اجتماعی با معرفه‌هایی از قبیل شرکت در تصمیم‌گیری‌ها، فعالیت مشترک و همفکری با همدیگر مورد سنجش قرار می‌گیرد. اعتماد بر اساس اعتماد بین فردی، اعتماد درون‌گروهی و بین‌گروهی سنجیده می‌شود. انسجام اجتماعی، همان توافق و هماهنگی میان اعضا، نظم و انضباط فردی است. تعلق اجتماعی، تعلق به جامعه، دوستان، خانواده و سایرین است.

مسئولیت‌پذیری موضوع جدیدی نیست، اما به نظر می‌رسد افزایش علاقه در میان دانشگاهیان و دست‌اندرکاران مسئولیت اجتماعی، به خاطر منفعت‌هایی که مسئولیت اجتماعی برای اقتصاد، جامعه و محیط زیست دارد، تازه و جدید باشد (هندرسون، ۲۰۰۷). از دیدگاه فروم^۲ (۲۰۰۴) مسئولیت‌پذیری صرفاً وظیفه یا

1. Leninck & kiel
2. Timberlake
3. Henderson

تکلیفی نیست که باید توسط یک فرد انجام گیرد، بلکه بر عکس، بیانگر نوعی احساس و حالت است که توسط خود فرد برانگیخته شده و در بر دارنده پاسخ و واکنش فرد نسبت به نیازهای دیگران به صورت آشکار یا پنهان است. ناکامورا و واتانابه-موراوکا^۱ (۲۰۰۶) نیز تأکید می‌کنند مسئولیت‌پذیری از آن روی که بر ایده دموکراسی و جامعه دموکراتیک تأثیر می‌گذارد، دارای ارزش والایی است و اصولاً محور و کانون اصلی مسئولیت‌پذیری، نوعدوستی و احترام به دیگران است. مرگلر^۲ (۲۰۰۷) معتقد است که مسئولیت‌پذیری در معنای توانایی نظم دادن به تفکر، احساسات و رفتار فردی همراه با اراده و قدرت انتخابگری خود به عنوان مسئول و پاسخگویی اصلی پیامدهای فردی و اجتماعی آن است. طالب‌زاده^۳ (۱۳۸۷) در تعریف عملیاتی خود از مسئولیت‌پذیری، معتقد است که این مهارت شامل مواردی همچون: مراقبت از خود و محیط، پذیرش نتیجه عمل، رعایت مقررات، انجام دادن تکالیف و وظایف محوله (انجام سر وقت تکالیف و کار و تمرکز و اتمام آن) می‌باشد. در عین حال، صاحب‌نظران مذکور تأکید می‌کنند که مهارت مسئولیت‌پذیری و انجام وظایف و مسئولیتهای محوله مستلزم همکاری با افراد است و این همکاری زمانی موفقیت‌آمیز است که در آن همدلی وجود داشته باشد.

سیحانی‌نژاد^۴ (۱۳۷۹) با تأکید بر نقش و رسالت نهادهای آموزشی در زمینه مسئولیت‌پذیر کردن یادگیرندگان، این مسئولیتهای را شامل ابعاد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، مدنی و زیست‌محیطی می‌داند و معتقد است که آموزش و برنامه‌های درسی مرتبط با مسئولیت‌پذیری باید بتوانند عملاً شناختها، عواطف و مهارتهای لازم را در این زمینه در فراگیران به وجود آورد؛ یعنی یادگیرندگان باید از آگاهی‌ها و مهارتهای عقلانی برای کسب شناخت انواع مسئولیتهای فردی و اجتماعی برخوردار شوند.

مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری در قالب پنج مؤلفه اصلی خودمدیریتی، امانتداری، وظیفه‌شناسی، سازمان‌یافتگی و پیشرفت‌گرایی می‌باشد.

- خودمدیریتی: مسئول بودن و خویش‌داری برای دستیابی به اهداف و پافشاری در جبران شکستها و ناکامی‌ها.
- امانتداری: تعهد نسبت به حفاظت از جان و مال و حقوق دیگران و وفاداری نسبت به پیمان.
- وظیفه‌شناسی: انجام اعمال و تکالیف محوله به طور شایسته بدون تذکر دیگران، دیگرخواهی و جامعه‌دوستی و کمک‌کننده است.
- سازمان‌یافتگی: بررسی امور، امکان‌سنجی و برنامه‌ریزی در کارها، بودجه‌بندی و پس‌انداز منظم.
- پیشرفت‌گرایی: آگاهی و میل به بهتر شدن، انگیزه‌ای درونی است برای پایان رساندن موفقیت‌آمیز یک تکلیف، رسیدن به یک هدف یا دستیابی به درجه معینی از شایستگی در کار. (نعمتی، ۱۳۸۷)

1. Fromm
2. Nakamura & Watanabe-Muraoka
3. Mergler

ج) پیشینه تحقیق

هسمر^۱ (۱۳۸۲) طی بررسی بر روی چندین سازمان، به این نتیجه رسید که سازمانهایی که رفتار اخلاقی دارند، نسبت به سازمانهایی که در رفتارهای غیر اخلاقی و غیر صادقانه وارد می‌شوند، دارای شانس موفقیت بیشتری‌اند. موفق‌ترین سازمانها دارای فرهنگی‌اند که همسو با ارزشهای قوی اخلاقی است.

مظلوم خراسانی (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان «سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه»، دریافت مهم‌ترین عوامل مثبت مؤثر بر سرمایه اجتماعی به ترتیب عبارتند از: میزان سرمایه فرهنگی فرد، میزان امنیت در محله، میزان شبکه‌های اجتماعی در محله، متأهل بودن فرد، وضعیت اقتصادی هم‌محلّی‌ها.

قانع‌راد (۱۳۸۵) به بررسی نقش تعاملات دانشجویان و استادان در تکوین سرمایه اجتماعی دانشگاهی پرداخت و نشان داد که روابط دانشجویان با استادان خود در حد پایینی قرار دارد. متغیرهای زمینه‌ای دانشجویان بر میزان روابط آنها با استادان تأثیر دارد. افزایش ارتباطات دانشجویان با استادان به افزایش پیشرفت تحصیلی دانشجویان می‌انجامد و افزایش روابط با استادان بر میزان غرور دانشجو و خوداثربخشی دانشجویان می‌افزاید.

ایزدی و عزیزی شماسی (۱۳۸۸) با انجام پژوهشی نشان دادند میان دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه وجود دارد؛ یعنی آنکه هر چقدر افراد از دانش و اطلاعات شهروندی بیشتری برخوردار باشند، در مسائل اجتماعی نیز احساس مسئولیت و وظیفه بیشتری خواهند داشت.

سیادت (۱۳۸۸) در پژوهش خود نشان داد بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی مدیران آموزشی و غیر آموزشی و رهبری تیمی، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد و رشد اخلاقی رهبران با رفتارهایی که آنان از خود نشان می‌دهند، رابطه مستقیم دارد.

نتایج پژوهش ایمان (۱۳۸۹) نشان می‌دهد هر اندازه افراد در این ساختار دارای سرمایه اجتماعی بالاتری باشند، مسئولیت اجتماعی آنان بیشتر خواهد بود.

نتایج پژوهش اسماعیلی طرزی (۱۳۹۰) نشان داد که هوش اخلاقی مدیران بر روی تمام مؤلفه‌های اعتمادآفرینی تأثیرگذار است. همچنین بین هوش اخلاقی مدیران با میزان انواع اعتماد راسخ، مبتنی بر صداقت، فراگیری، پایداری و اعتماد متقابل، رابطه معنادار وجود دارد.

یافته‌های پژوهش آراسته (۱۳۹۰) نشان داد که شایستگی‌های اخلاقی دانشجویان در حد بالای متوسط بود. بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی تفاوت معناداری وجود دارد. همچنین نتایج بر رابطه مثبت و معنادار متغیرهای سن، سطح تحصیلات و هوش اخلاقی دلالت داشت.

۱۰۶ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

رحیمی (۱۳۹۰) در پژوهش خود نشان داد که میان موفقیت شغلی کارکنان و چهار حیطه هوش اخلاقی (درستی، مسئولیت پذیری، دلسوزی و بخشندگی) رابطه معناداری وجود دارد.

سروش (۱۳۹۱) در پژوهشی نشان داد که مسئولیت پذیری فردی با اعتماد اجتماعی، اعتماد به گروهها و دیگرخواهی، رابطه مثبت و معنادار دارد؛ اما مسئولیت پذیری اجتماعی با اعتماد، رابطه منفی معنادار دارد و با دیگرخواهی رابطه معناداری ندارد.

نتایج پژوهش بهرامی (۱۳۹۱) نشان داد که سطح هوش اخلاقی و ابعاد زیرمجموعه آن در جامعه پژوهش دارای وضعیت مطلوبی است.

یافته‌های پژوهش ولیخانی (۱۳۹۱) حاکی از این است که هوش اخلاقی و مؤلفه‌های آن، از سرمایه‌های اجتماعی سازمان محسوب می‌شود و از بین این مؤلفه‌ها در مرتبه اول مسئولیت‌پذیری، در مرتبه دوم دلسوزی و در مرتبه سوم صداقت، سرمایه اجتماعی را تبیین می‌کند. در مجموع، هوش اخلاقی و مؤلفه‌های آن ۳۶/۷ درصد سرمایه اجتماعی را تبیین می‌کنند. همچنین نتایج نشان داد که مؤلفه بخشش پیش‌بینی‌کننده معنادار سرمایه اجتماعی نیست. بنابر این، هر چه مدیران از هوش اخلاقی بالاتری برخوردار باشند، سرمایه‌های اجتماعی ارزشمندی برای سازمان هستند.

گلایی (۱۳۹۲) نشان داد که میزان مدارای اجتماعی با مشارکت اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن دارای همبستگی مستقیم معنادار است، ولی مشارکت و مدارای اجتماعی بر اساس تأهل دانشجویان، معنادار نبود.

هی هونگ پارک^۱ (۲۰۰۶) و استون^۲ (۲۰۰۲) در پژوهش خود به بررسی نقش اعتماد در خلق دانش در یک سازمان مجازی پرداخته‌اند. آنها شرایط اصلی برای وجود تولید سرمایه اجتماعی را فرصت و انگیزش و توانایی می‌دانند و نتیجه می‌گیرند که اعتماد، روی خلق دانش از طریق فرصت و انگیزه و توانایی ترکیب دانش در یک سازمان مجازی اثر می‌گذارد و عواملی مانند شبکه غیر رسمی، هنجارها و ارزشهای مشترک و اعتماد متقابل در خلق دانش مؤثرند.

کلارکن^۳ (۲۰۰۹) در پژوهشی به این نتیجه رسید که هوش اخلاقی رهبران آموزشی و معلمان در مدارس، ایجاد صفت‌هایی همچون: احترام، علاقه‌مندی و ایجاد کیفیت در دانش‌آموزان را تقویت می‌کند. همچنین دریافت که هوش اخلاقی می‌تواند توسط رهبران آموزشی، معلمان و کودکان آموخته شود و سپس به این نتیجه رسید که توسعه بیشتر هوش اخلاقی می‌تواند بازدهی مطلوبی در مدارس و جامعه به عنوان نتایج سازمانی مثبت داشته باشد.

1. Hi-Hong park
2. Stone
3. Klarken

۱۰۷ \diamond بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی ...

نگاموک^۱ (۲۰۱۱) به کشف هشت ویژگی اساسی اخلاقی دانشجویان کارشناسی پرداخت. این ویژگی‌ها عبارتند از: سعی و کوشش، صرفه‌جویی، صداقت، نظم و انضباط، ادب، پاکیزگی، وحدت و سخاوت. در این تحقیق و پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها، این هشت ویژگی اخلاقی به این ترتیب رتبه‌بندی شدند: ادب، سخاوت، صداقت، وحدت، پاکیزگی، انضباط، سعی و کوشش و صرفه‌جویی.

با توجه به مطالب مذکور می‌توان به این نکته تأکید کرد که تلاش در جهت معرفی و شناسایی جایگاه هوش اخلاقی، مسئولیت‌پذیری و سرمایه اجتماعی، در رشد و پرورش شخصیت متعادل و متوازن افراد از جمله دانشجویان و نقش آنان در بهبود و ارتقای عملکرد درسی و آموزشی آنها دارای اهمیت قابل توجهی است. از سوی دیگر، با توجه به پیشینه گرایش‌های عاطفی، اخلاقی و معنوی جامعه ایران و نیز ظرفیت بالقوه عاطفی و اجتماعی موجود در این کشور که نوعاً در میان دانش‌آموزان و دانشجویان به عنوان آینده‌سازان این خطه نمود می‌یابد، نتایج این پژوهش را می‌توان در جهت رشد و پرورش هوش اخلاقی، مسئولیت‌پذیری و سرمایه اجتماعی در دانشجویان به کار برد.

تحقیق در زمینه هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و مسئولیت‌پذیری، چه در داخل و چه در خارج، به صورت مستقل انجام شده بود؛ اما تحقیقی که ارتباط این متغیرها را با هم در سازمانها و جوامع مختلف بررسی کند، مشاهده نشد. لذا از این منظر، هدف تحقیق حاضر این است که ببیند وضعیت هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و میزان مسئولیت‌پذیری دانشجویان چه اندازه است و تا چه اندازه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با مسئولیت‌پذیری دانشجویان رابطه وجود دارد؟

د) روش‌شناسی تحقیق

۱. نوع تحقیق: با توجه به اینکه در این پژوهش، پژوهشگر درصدد بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با میزان مسئولیت‌پذیری دانشجویان دانشگاه کاشان بوده، نوع پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر اجرا، توصیفی همبستگی است.

۲. جامعه آماری: جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه کاشان در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ شامل ۷۱۳۲ نفر می‌باشد.

۳. حجم نمونه: حجم نمونه برآورد شده بر اساس جدول مورگان، ۳۶۴ نفر بوده که در این پژوهش تعداد ۳۴۷ پرسشنامه برگشت داده شد. با توجه به اینکه نرخ بازگشت پرسشنامه‌ها ۰/۹۵ بود، بنابراین این تجزیه و تحلیل آماری بر روی ۳۴۷ آزمودنی انجام گرفت و توان آماری و سطح معناداری پس از تحلیل مقدماتی، محاسبه و کفایت آن از طریق توان آزمون، ۰/۹۴ برآورد شد.

۴. **روش نمونه‌گیری:** روش نمونه‌گیری، تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم بود. بر این اساس، از ۲۲۴۶ دانشجوی مهندسی، ۱۱۵ نفر؛ از ۱۴۸۰ دانشجوی علوم انسانی، ۷۶ نفر؛ از ۱۵۷۱ دانشجوی علوم پایه، ۸۰ نفر؛ از ۷۵۰ دانشجوی معماری و هنر، ۳۸ نفر و از ۱۰۸۵ دانشجوی ادبیات و زبان خارجه، ۵۵ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند.

۵. **ابزار گردآوری اطلاعات:** ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق سه پرسشنامه به شرح ذیل بود:

یک) پرسشنامه هوش اخلاقی: در این پژوهش برای اندازه‌گیری هوش اخلاقی دانشجویان، از پرسشنامه ۴۰ گویه‌ای استاندارد لنینک و کیل^۱ (۲۰۱۱) با سه مؤلفه راستگویی، بخشش و دلسوزی، در قالب طیف پنج درجه‌ای لیکرت استفاده شد.

دو) پرسشنامه سرمایه اجتماعی: پرسشنامه استاندارد سرمایه اجتماعی در قالب ۲۴ سؤال بسته‌پاسخ بر اساس مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (خیلی زیاد تا خیلی کم) است (ناهایت و گوشال،^۲ ۱۹۹۸؛ پوتنام،^۳ ۱۳۷۹). از جمله ابعاد سرمایه اجتماعی می‌توان به: مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، تعلق اجتماعی و اعتماد اجتماعی اشاره کرد.

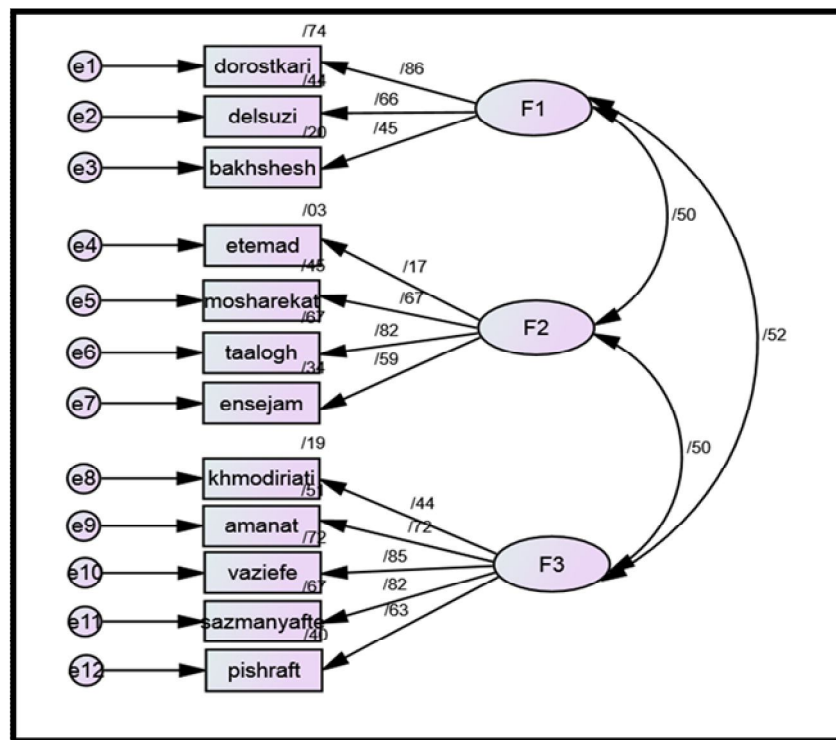
سه) پرسشنامه مسئولیت‌پذیری: در قالب ۴۲ سؤال بسته‌پاسخ بر اساس مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (کاملاً موافقم، تا کاملاً مخالفم) است. از جمله ابعاد مسئولیت‌پذیری می‌توان به: خودمدیریتی، امانتداری، وظیفه‌شناسی، سازمان‌یافتگی و پیشرفت‌گرایی اشاره کرد.

با توجه به اینکه در هر سه پرسشنامه، مقیاس پنج درجه‌ای است، میانگین فرضی «۳» مبنای قرار گرفت؛ به نحوی که میانگین به دست آمده بالاتر از آن، نشان‌دهنده وضعیت هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و مسئولیت‌پذیری مطلوب و میانگین پایین‌تر از آن، معرف وضعیت نامطلوب در سه متغیر مذکور است.

۶. **روایی:** به منظور تعیین روایی محتوایی تحقیق، هر سه پرسشنامه در اختیار ۱۵ نفر از اساتید مدیریت، روان‌شناسی و علوم اجتماعی قرار گرفت و بعد از دریافت نظرات آنان اصلاحات ضروری در پرسشنامه‌ها انجام شد. همچنین برای تعیین روایی سازه، از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد.

1. Lennick & Kiel
2. Nahapiet & Ghoshal
3. Putnam

۱۰۹ \diamond بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی ...

نمودار ۱: تحلیل ساختاری متغیرها

جدول ۱: تحلیل ساختاری متغیرها

خطای تقریب	برازش هنجار شده	برازش تطبیقی	برازش افزایشی	Df	Chi-square
۰/۰۸۷	۰/۸۶	۰/۹۰	۰/۹۰	۵۱	۱۴۹/۱۲۲

نتایج، نشانگر برازش نسبتاً مناسب الگو می‌باشند. شاخص خطای تقریب (RMSEA) هر چه به صفر نزدیک‌تر باشد، برازندگی الگو بیشتر است و در اینجا ۰/۰۸۷ و به صفر نزدیک است که برازندگی الگو را تأیید می‌کند. شاخص نیکویی برازش (GFI) که مقدار آن باید ۰/۹۰ و بالاتر باشد، در اینجا ۰/۹۰ است که برازش الگو را تأیید می‌کند. شاخص برازش هنجار شده بنتلر- بونت (NFI=۰/۸۶)، شاخص برازش تطبیقی (CFI=۰/۹۰) و شاخص برازش افزایشی (IFI=۰/۹۰) نیز در صورتی که از ۰/۹۰ بیشتر باشند، نشانگر برازش مناسب الگویند. طبق الگو: در متغیر هوش اخلاقی، مؤلفه درستکاری با ۰/۸۶؛ در سرمایه اجتماعی، مؤلفه تعلق اجتماعی با ۰/۸۲ و در متغیر مسئولیت‌پذیری، مؤلفه وظیفه‌شناسی با ۰/۸۵ دارای بیشترین بار عاملی بودند.

۱۱۰. فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

۷. پایایی: پایایی پرسشنامه‌ها از طریق ضریب آلفای کرونباخ برای هوش اخلاقی ۰/۸۳ (بخشش ۰/۷۷، درستکاری ۰/۸۱ و دلسوزی ۰/۷۰)، سرمایه اجتماعی ۰/۸۷ (مشارکت اجتماعی ۰/۶۸، انسجام اجتماعی ۰/۷۳، تعلق اجتماعی ۰/۷۳ و اعتماد اجتماعی ۰/۸۹) و مسئولیت‌پذیری ۰/۹۱ (خودمدیریتی ۰/۶۷، امانتداری ۰/۷۲، وظیفه‌شناسی ۰/۷۶، سازمان‌یافتگی ۰/۸۲ و پیشرفت‌گرایی ۰/۸۹) برآورد شد که حاکی از پایایی بالای ابزار اندازه‌گیری است.

۸. تجزیه و تحلیل داده‌ها: تحلیل داده‌ها در سطح توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار) و استنباطی (آزمون تی، ضریب همبستگی پیرسون، رگرسیون، معادلات ساختاری و تحلیل مسیر) با استفاده از نرم‌افزار SPSS و Amos انجام گرفت.

هـ) یافته‌ها

بر اساس یافته‌ها، ۳۱ درصد دانشجویان از دانشکده مهندسی، ۲۲ درصد از دانشکده علوم انسانی، ۲۲ درصد از دانشکده علوم پایه، ۱۰ درصد از دانشکده معماری و هنر و ۱۵ درصد از دانشکده ادبیات و زبانهای خارجه بودند. ۷۲ درصد گروه نمونه، دانشجویان دختر و ۲۸ درصد دانشجویان پسر بودند. هشت درصد دانشجویان در مقطع دکتری، ۴۳ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و ۴۹ درصد در مقطع کارشناسی بودند.

جدول ۲: توزیع نرمال متغیرها

شاخص متغیر	کالیبرگروف - اسمیرنف		شاپیرو	
	آمار	Sig	آمار	Sig
هوش اخلاقی	۰/۰۴۱	۰/۲۰۰	۰/۹۹	۰/۱۴۳
سرمایه اجتماعی	۰/۰۴۸	۰/۲۰۰	۰/۹۹	۰/۰۹۲
مسئولیت‌پذیری	۰/۰۰۴	۰/۲۰۰	۰/۹۸۵	۰/۰۸

جدول توزیع نرمال نشان داد با توجه به سطح معناداری، توزیع داده‌ها، نرمال است.

۱. میانگین هوش اخلاقی دانشجویان دانشگاه مطلوب است.

جدول ۳ مقایسه میانگین هوش اخلاقی دانشجویان

متغیر	تعداد	میانگین و انحراف استاندارد	df	t	Sig
درستکاری	۳۴۷	۳/۷۰±۰/۴۹	۳۴۶	۲۶/۳۳	۰/۰۰۰
بخشش	۳۴۷	۳/۴۴±۰/۵۹	۳۴۶	۱۰/۳	۰/۰۰۰
دلسوزی	۳۴۷	۳/۴۴±۰/۴۷	۳۴۶	۱۷/۳۵	۰/۰۰۰
هوش اخلاقی	۳۴۷	۳/۵۴±۰/۴۴	۳۴۶	۲۷/۱۶	۰/۰۰۰

۱۱۱ \diamond بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی ...

جدول ۳ نشان داد میانگین هر یک از مؤلفه‌های هوش اخلاقی از میانگین فرضی «۳» بیشتر بود؛ لذا فرض ادعای پژوهشگر مورد تأیید قرار گرفت. بالاترین میانگین مربوط به مؤلفه درستکاری به میزان ۳/۷۰ بود.

۲. میانگین سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه مطلوب است.

جدول ۴: مقایسه میانگین سرمایه اجتماعی دانشجویان

متغیر	تعداد	میانگین و انحراف استاندارد	df	t	Sig
اعتماد اجتماعی	۳۴۷	۳/۴۳±۰/۶۸	۳۴۶	-۱۰/۵۲	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی	۳۴۷	۳/۶۶±۰/۶۸	۳۴۶	۱۵/۸۶	۰/۰۰۰
تعلق اجتماعی	۳۴۷	۳/۵۲±۰/۶۳	۳۴۶	۱۶/۵۸	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	۳۴۷	۳/۹۲±۰/۶۷	۳۴۶	۲۵/۵۱	۰/۰۰۰
سرمایه اجتماعی	۳۴۷	۳/۸۲±۰/۴۷	۳۴۶	۱۷/۱۳	۰/۰۰۰

جدول ۴ نشان داد میانگین هر یک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از میانگین فرضی «۳» بیشتر بود؛ لذا فرض ادعای پژوهشگر مورد تأیید قرار گرفت. بالاترین میانگین مربوط به مؤلفه انسجام اجتماعی به میزان ۳/۹۲ بود.

۳. میانگین مسئولیت‌پذیری دانشجویان دانشگاه مطلوب است.

جدول ۵: مقایسه میانگین مسئولیت‌پذیری دانشجویان

متغیر	تعداد	میانگین و انحراف استاندارد	df	t	Sig
خودمدیریتی	۳۴۷	۳/۶۷±۰/۴۲	۳۴۶	۲۴/۹۶	۰/۰۰۰
امانتداری	۳۴۷	۴/۴۱±۰/۵۸	۳۴۶	۴۱/۹۶	۰/۰۰۰
وظیفه‌شناسی	۳۴۷	۳/۸۹±۰/۴۵	۳۴۶	۳۶/۵۴	۰/۰۰۰
سازمان‌یافتگی	۳۴۷	۳/۸۴±۰/۴۶	۳۴۶	۳۴/۵۴	۰/۰۰۰
پیشرفت‌گرایی	۳۴۷	۳/۸۴±۰/۴۵	۳۴۶	۲۹/۲۴	۰/۰۰۰
مسئولیت‌پذیری	۳۴۷	۳/۸۶±۰/۵۵	۳۴۶	۲۹/۲۳	۰/۰۰۰

جدول ۵ نشان داد میانگین هر یک از مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری از میانگین فرضی «۳» بیشتر بود؛ لذا فرض ادعای پژوهشگر مورد تأیید قرار گرفت. بالاترین میانگین مربوط به مؤلفه امانتداری به میزان ۴/۴۱ بود.

۴. بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی دانشجویان با مسئولیت‌پذیری آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۶: ضریب همبستگی بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری

متغیر	همبستگی	R2	Sig
درستکاری با مسئولیت‌پذیری	۰/۴۳	۰/۱۸۵	۰/۰۰۰
بخشش با مسئولیت‌پذیری	۰/۲۸	۰/۰۷۸	۰/۰۰۰
دلسوزی با مسئولیت‌پذیری	۰/۲۵	۰/۰۶۳	۰/۰۰۰
هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری	۰/۴۲	۰/۱۷۷	۰/۰۰۰

جدول ۶ نشان داد بین هر یک از مؤلفه‌های هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری ($P=۰/۰۰۰$ و $r=۰/۴۲$)

رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. به عبارتی؛ هر چه مؤلفه‌های هوش اخلاقی در دانشجویان افزایش پیدا کند، میزان مسئولیت‌پذیری آنها نیز افزایش می‌یابد. بیشترین رابطه بین مؤلفه درستکاری و مسئولیت‌پذیری به میزان $r=۰/۴۳$ و $P=۰/۰۰۰$ بود. ضریب تعیین نشان داد بین هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری $۰/۱۷۷$ واریانس مشترک وجود دارد و مسئولیت‌پذیری از روی هوش اخلاقی قابل تبیین است.

جدول ۷: ضرایب رگرسیون هر یک از مؤلفه‌های هوش اخلاقی

متغیرها	B	Beta	خطای استاندارد	t	Sig
مقدار ثابت	۲/۵۱	-	۰/۱۵	۱۶/۴۷	۰/۰۰۰
درستکاری	۰/۲۷	۰/۳۸	۰/۰۴	۶/۵۳	۰/۰۰۰
بخشش	۰/۰۸۲	۰/۰۱۷	۰/۱۳۶	۲/۶۴	۰/۰۰۹
دلسوزی	۰/۰۱۳	۰/۰۱۷	۰/۰۴۳	۰/۳۰۵	۰/۷۶

جدول رگرسیون نشان داد از بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی، مؤلفه‌های بخشش ($B=۰/۰۸۲$) و

درستکاری ($B=۰/۲۷$ و $P=۰/۰۰۰$) قابلیت پیش بینی مسئولیت‌پذیری دانشجویان را دارند و

می‌توانند در مدل رگرسیونی قرار گیرند.

۵. بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی دانشجویان با مسئولیت پذیری آنان رابطه وجود دارد.

جدول ۸: ضریب همبستگی بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با مسئولیت پذیری

متغیر	همبستگی	R2	Sig
اعتماد اجتماعی با مسئولیت پذیری	۰/۱۶	۰/۰۲۵	۰/۰۳
مشارکت اجتماعی با مسئولیت پذیری	۰/۲۶	۰/۰۶۷	۰/۰۰۰
تعلق اجتماعی با مسئولیت پذیری	۰/۴۰	۰/۱۶	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی با مسئولیت پذیری	۰/۵۵	۰/۳۰	۰/۰۰۰
سرمایه اجتماعی با مسئولیت پذیری	۰/۳۹	۰/۱۵	۰/۰۰۰

جدول ۸ نشان داد بین هر یک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با مسئولیت پذیری ($P=۰/۰۰۰$ و $r=۰/۳۹$)

رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. به عبارتی؛ هر چه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در دانشجویان افزایش پیدا کند، میزان مسئولیت پذیری آنها نیز افزایش می‌یابد. بیشترین رابطه بین مؤلفه انسجام اجتماعی و مسئولیت پذیری به میزان $r=۰/۵۵$ و $P=۰/۰۰۰$ بود. ضریب تعیین نشان داد بین سرمایه اجتماعی با مسئولیت پذیری، $۰/۱۵$ واریانس مشترک وجود دارد و مسئولیت پذیری از روی سرمایه اجتماعی قابل تبیین است.

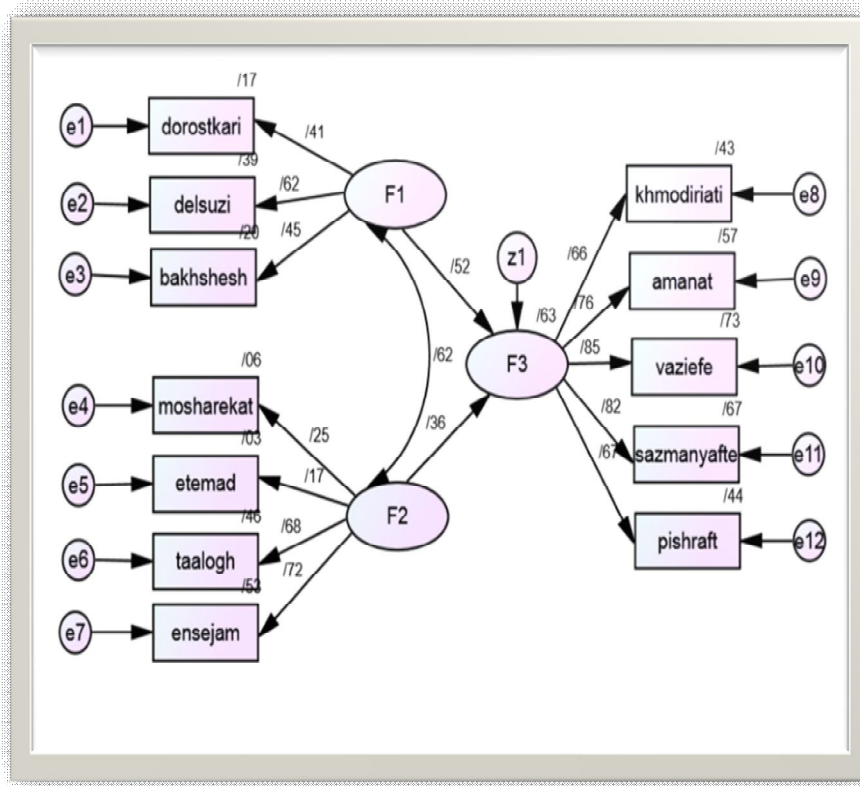
جدول ۹: ضرایب رگرسیون هر یک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

متغیرها	B	Beta	خطای استاندارد	t	Sig
مقدار ثابت	۲/۵۱۳	-	۰/۱۲	۲۰/۲۱	۰/۰۰۰
اعتماد اجتماعی	-۰/۰۰۲	-۰/۰۰۴	۰/۰۲۴	-۰/۹۴	۰/۹۳
مشارکت اجتماعی	-۰/۰۳۷	-۰/۰۵۷	۰/۰۳۷	-۱	۰/۳۲
تعلق اجتماعی	۰/۱۴	۰/۲۳	۰/۰۳۷	۳/۸	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	۰/۲۵	۰/۴۷	۰/۰۲۶	۹/۴۸	۰/۰۰۰

جدول رگرسیون نشان داد از بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، مؤلفه‌های تعلق اجتماعی ($B=۰/۱۴$) و

$(P=۰/۰۰۰)$ و انسجام اجتماعی ($B=۰/۲۵$ و $P=۰/۰۰۰$) قابلیت پیش‌بینی مسئولیت پذیری دانشجویان را دارند

و می‌توانند در الگوی رگرسیونی قرار گیرند.

نمودار ۲: الگوی نهایی تحقیق

جدول (۱۰) تحلیل مسیر متغیرها

Chi-square	Df	IFI	CFI	NFI	RMSEA
۲۸۸/۹۰	۵۳	۷۶/۰	۷۶/۰	۷۲/۰	۰/۱۱

نتایج، نشانگر برازش الگو می‌باشند. شاخص خطای تقریب (RMSEA) هر چه به صفر نزدیک‌تر باشد، برازندگی الگو بیشتر است و در اینجا چون به صفر نزدیک نیست (۰/۱۱)، برازندگی الگو را تا حدودی تأیید می‌کند. طبق الگو، رابطه بین سه متغیر هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و مسئولیت‌پذیری تأیید شد.

(و) بحث و نتیجه گیری

رشد و پرورش هوش اخلاقی، سرمایه اجتماعی و مسئولیت پذیری دانشجویان مقوله مهمی است. بدیهی است که ویژگی‌های اخلاقی و اجتماعی را نمی‌توان فقط به آموزش، آن هم در کلاس درس محدود کرد؛ اما می‌توان محیطی تشویقی برای کمک به ایجاد آگاهی بیشتر از این مفاهیم و عمل به آنها ایجاد کرد. اهمیت برخورداری دانشجویان از هوش اخلاقی، مسئولیت‌پذیری و سرمایه اجتماعی بالا، بهبود رفتارها و پیدایش متخصصانی با اخلاق و در نتیجه، جامعه اخلاق‌مدار و مسئول‌مدار است. لذا هدف کلی این تحقیق، بررسی و تحلیل روابط ساده و چندگانه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با میزان مسئولیت‌پذیری دانشجویان دانشگاه بود.

جدول ۳ نشان داد میانگین هر یک از مؤلفه‌های هوش اخلاقی از میانگین فرضی «۳» بیشتر است. لذا فرض ادعای پژوهشگر مورد تأیید قرار گرفت. بالاترین میانگین مربوط به مؤلفه درستکاری به میزان ۳/۷۰ بود. طبق نتایج، وضعیت هوش اخلاقی دانشجویان، مطلوب است. این نشان می‌دهد دانشجویان می‌توانند اصول، ارزشها و باورهایشان را که می‌تواند راهنمای عملشان باشد، به طور شفاف بیان کنند؛ معمولاً با کسی که ببیند کار نادرستی انجام می‌دهد، مخالفت می‌کنند؛ حقیقت را می‌گویند، مگر اینکه دلایل اخلاقی مهمی مانع شود؛ زمانی که برای انجام کاری موافقت می‌کنند، آن را تا آخر دنبال می‌کنند؛ اکثر اوقات، مسئولیت اشتباهات و شکستهای خود را می‌پذیرند و از اشتباهات خود به عنوان فرصتی برای بهبود عملکردشان استفاده می‌کنند؛ حتی زمانی که فرد خطایی جدی انجام داده باشد، قادر به بخشیدن و فراموش کردن هستند؛ معمولاً زمانی که با یک تصمیم مهم روبه‌رو می‌شوند، آگاهانه آن را با عمیق‌ترین اصول، ارزشها و باورهایشان مطابقت می‌دهند؛ رویکرد غالبشان خدمت به دیگران است و به نیازهای رشدی و پیشرفت همکلاسی‌های خود توجه دارند؛ وجود درستکاری نشان می‌دهد که دانشجویان به آنچه معتقدند عمل کرده، گفتار و کردار آنان صحیح است. نتایج حاکی از آن است که دانشجویان مسئولیت اعمال خود و پیامدهای آن را بر عهده گرفته، اشتباهات و شکستهای خویش را می‌پذیرند. وضعیت موجود مؤلفه بخشش هوش اخلاقی نیز بدان معنی است که دانشجویان ضمن آگاهی از عیوب خود و دیگران، مهارت بخشیدن را دارا هستند. دلسوزی به مفهوم مراقبت فعال از دیگران (مهربانی) است. دلسوزی، گسترده‌تر از مراقبت صرف از دیگران بوده، نشان‌دهنده احترام فرد به دیگران است که یک اثر بازگشتی هم دارد؛ زیرا در تعاملات اجتماعی، اغلب وقتی که انسانی مهربان و دلسوز در شرایط بحرانی قرار بگیرد، دیگران نسبت به او همدردی می‌کنند.

یافته‌های پژوهش آراسته (۱۳۹۰) نیز نشان داد که شایستگی‌های اخلاقی دانشجویان در حد بالای متوسط بود. نتایج پژوهش بهرامی (۱۳۹۱) نشان داد که سطح هوش اخلاقی و ابعاد زیرمجموعه آن در جامعه پژوهش دارای وضعیت مطلوبی است. کلارکن (۲۰۰۹) در پژوهشی به این نتیجه رسید که هوش اخلاقی رهبران آموزشی و معلمان در مدارس باعث ایجاد صفت‌هایی همچون: احترام و علاقه‌مندی شده، ایجاد کیفیت در دانش‌آموزان را تقویت می‌کند. همچنین وی دریافت که هوش اخلاقی می‌تواند توسط رهبران آموزشی، معلمان و کودکان آموخته شود. سپس به این نتیجه رسید که توسعه بیشتر هوش اخلاقی می‌تواند بازدهی مطلوبی در مدارس و جامعه به عنوان نتایج سازمانی مثبت داشته باشد.

جدول ۴ نشان داد میانگین هر یک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از میانگین فرضی «۳» بیشتر است. لذا فرض ادعای پژوهشگر مورد تأیید قرار گرفت. بالاترین میانگین مربوط به مؤلفه انسجام اجتماعی به میزان ۳/۹۲ بود. در بحث سرمایه اجتماعی، یافته‌ها نشان می‌دهد: دانشجویان از رفتار و برخورد سایر دانشجویان رضایت دارند؛ فعالیت‌های مشترک میان آنها وجود دارد؛ با هم در ارتباط با مسائل و مشکلات درسی به نسبت همفکری صورت می‌گیرد؛ میان اعضا انسجام و هماهنگی وجود دارد؛ روابط بین افراد مبتنی بر صداقت و اعتماد متقابل است و اکثر فعالیت‌هایشان را به صورت تیمی و گروهی انجام می‌دهند؛ به دوستان، اساتید، خانواده، بستگان و سایر دانشجویان اعتماد دارند؛ به پدر و مادر، دوستان خود، بستگان، دانشگاه و درس، همشهری‌ها و همکلاسی‌ها تعلق خاطر دارند؛ اخلاق شهروندی، ارزشهای اخلاقی، مسائل قومی و مذهبی، نظم و انضباط و قانون را در دانشگاه رعایت می‌کنند. بر خلاف نتیجه تحقیق حاضر، قانعی‌راد (۱۳۸۵) در بررسی نقش تعاملات دانشجویان و استادان در تکوین سرمایه اجتماعی دانشگاهی نشان داد که روابط دانشجویان با استادان خود در حد پایینی قرار دارد. مظلوم خراسانی (۱۳۸۴) دریافت که مهم‌ترین عوامل مثبت مؤثر بر سرمایه اجتماعی به تربیت اهمیت عبارتند از: میزان سرمایه فرهنگی فرد، میزان امنیت در محله، میزان شبکه‌های اجتماعی در محله، متأهل بودن فرد، وضعیت اقتصادی هم‌محلی‌ها.

جدول ۵ نشان داد میانگین هر یک از مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری از میانگین فرضی «۳» بیشتر است. لذا فرض ادعای پژوهشگر مورد تأیید قرار گرفت. بالاترین میانگین مربوط به مؤلفه امانتداری به میزان ۴/۴۱ بود. این یافته نشان می‌دهد که دانشجویان تمایل دارند هر کاری را به بهترین نحو انجام دهند و به موقع تمام کنند؛ به آینده بیشتر از حال توجه دارند؛ همیشه به دنبال بهتر شدن هستند؛ به قوانین دانشگاه پایبند و متعهدند؛ به سایر دانشجویان در درسها کمک می‌کنند؛ خود را در حفظ اموال عمومی دانشگاه، مسئول

۱۱۷ \diamond بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی ...

می‌دانند و هر چیزی را پس از استفاده سر جای خودش قرار می‌دهند. امینی و همکاران (۱۳۹۲) نیز دریافتند میانگین هر یک از مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری دانشجویان بالاتر از حد متوسط است.

ضرایب همبستگی نشان داد بین هر یک از مؤلفه‌های هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. به عبارتی؛ هر چه مؤلفه‌های هوش اخلاقی در دانشجویان افزایش پیدا کند، میزان مسئولیت‌پذیری آنها نیز افزایش می‌یابد. بیشترین رابطه بین مؤلفه درستکاری و مسئولیت‌پذیری بود. جدول رگرسیون نشان داد از بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی، مؤلفه‌های بخشش و درستکاری، قابلیت پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری دانشجویان را دارند و می‌توانند در الگوی رگرسیونی قرار گیرند؛ به این معنا که هر چه افراد درستکارتر، دلسوزتر و بخشنده‌تر باشند، به همان نسبت مسئولیت‌پذیرترند. سیادت (۱۳۸۸) در پژوهش خود نشان داد رشد اخلاقی رهبران با رفتارهایی که آنان از خود نشان می‌دهند، رابطه مستقیم دارد. رحیمی (۱۳۹۰) در پژوهش خود نشان داد که میان موفقیت شغلی کارکنان و چهار حیطه هوش اخلاقی، رابطه معناداری وجود دارد. کلارکن (۲۰۰۹) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که توسعه بیشتر هوش اخلاقی می‌تواند بازدهی مطلوبی در مدارس و جامعه به عنوان نتایج سازمانی مثبت داشته باشد. ایزدی و عزیزی شمایی (۱۳۸۸) نشان دادند که میان دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری رابطه وجود دارد. طالب‌زاده (۱۳۸۷) دریافت که اصولاً وجود جو اجتماعی باز در مدارس، تأثیر قابل توجهی بر روی رشد قابلیت‌های اجتماعی یادگیرندگان و از جمله مسئولیت‌پذیری آنها دارد. ماتوز و ریلی (۱۹۹۵) نتیجه گرفتند که افزایش دانش، به تغییر در نگرش و رفتار منجر می‌شود و در نهایت، افزایش دانش با مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتری همراه است.

ضرایب همبستگی نشان داد بین هر یک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با مسئولیت‌پذیری، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. به عبارتی؛ هر چه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در دانشجویان افزایش پیدا کند، میزان مسئولیت‌پذیری آنها نیز افزایش می‌یابد. بیشترین رابطه، بین مؤلفه انسجام اجتماعی و مسئولیت‌پذیری بود. جدول رگرسیون نشان داد از بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مؤلفه‌های تعلق اجتماعی و انسجام اجتماعی قابلیت پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری دانشجویان را دارند و می‌توانند در الگوی رگرسیونی قرار گیرند. سرمایه اجتماعی با ایجاد شرایط و مساعد، دانشجویان را قادر می‌سازد که بتوانند با تلاش در راستای تحقق اهداف جامعه، نیازها و اهداف خود را نیز برآورده سازند و توانایی‌های بالقوه خود را آشکار و در قبال جامعه احساس مسئولیت کنند. همچنین ایجاد روابط و پیوند بین دانشجویان، دانشجویان با اساتید و سایرین باعث می‌شود که فاصله میان دانشجویان و اساتید کمتر شود و این امر به نوبه خود موجبات نعدوستی را فراهم

۱۱۸ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

آورده، حاصل آن، افزایش مسئولیت‌پذیری افراد در قبال هم است. نتایج پژوهش ایمان (۱۳۸۹) نشان می‌دهد هر اندازه افراد دارای سرمایه اجتماعی بالاتری باشند، مسئولیت اجتماعی آنان بیشتر خواهد بود. سروش (۱۳۹۱) در پژوهشی نشان داد که مسئولیت‌پذیری فردی با اعتماد اجتماعی، اعتماد به گروهها و دیگرخواهی، رابطه مثبت و معناداری دارد؛ اما مسئولیت‌پذیری اجتماعی با اعتماد، رابطه منفی معنادار داشته، با دیگرخواهی رابطه معناداری ندارد. طالقانی (۱۳۸۷) دریافت که بین سرمایه اجتماعی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در اداره مالیات استان تهران رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

۱. پیشنهادهای کاربردی:

- در برنامه‌های آموزشی دانشگاهها و مراکز آموزش عالی، به مقوله هوش اخلاقی و ابعاد آن توجه ویژه‌ای مبذول شود. اساتید ضمن آموزش محتواهای تخصصی دروس باید به رشد و ارتقای ابعاد اخلاقی و انسانی دانشجویان نیز توجه کنند. نهادهای فرهنگی در محور دانشگاه از جمله: معاونتهای دانشجویی و فرهنگی، برنامه‌های ویژه‌ای را در زمینه رشد و آموزش ارزشهای انسانی و اخلاقی در بین دانشجویان اجرا کنند. لازم است جهت‌گیری دروسی همچون معارف اسلامی بر روی رشد و ارتقای هوش اخلاقی و پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری دانشجویان متمرکز شود.

- امروزه دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی نقشی بی‌بدیل در آموزش و تربیت شهروندانی فرهیخته، مسئولیت‌پذیر و دارای مهارتهای اجتماعی دارند. بر این مبنا، این مراکز باید به آموزش و تقویت مهارتها و قابلیت‌های اجتماعی و از جمله مسئولیت‌پذیری در عرصه‌های فردی و اجتماعی در میان دانشجویان بپردازند.

- از آنجا که دانشجویان مشتریان اصلی نظام آموزش عالی‌اند، بنابر این باید دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی برای آموزش و آشنایی هرچه بیشتر دانشجویان با حوزه مسئولیت‌پذیری و مؤلفه‌های تشکیل دهنده آن، دوره‌ها یا کلاسهای آموزشی خاصی را در قالب فعالیتهای فوق برنامه طراحی و اجرا کنند.

- بسترسازی مناسب در دانشگاهها برای انجام فعالیتهای گروهی دانشجویی و دخالت و مشارکت دادن دانشجویان در امور فرهنگی، اجتماعی، مذهبی و سیاسی به صورت تشکیلاتی و سازمان‌یافته باعث می‌شود دانشجویان عملاً با بسیاری از ملاحظات، الزامات و حتی محدودیتهای مرتبط با فعالیتهای جمعی و گروهی آشنا شده، توان مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی خود را در قبال عملکرد فردی بروز دهند.

- مسئولان و برنامه‌ریزان تهیه و نشر کتب دانشگاهی، تلاش کنند پژوهش گروهی را سرلوحه برنامه درسی خود قرار داده، از این طریق به پرورش حس مسئولیت‌پذیری کمک کنند؛ چرا که در برنامه‌های درسی رسمی دانشگاهی که عمدتاً بر روی دروس تخصصی و اصلی توجه می‌شود، جایگاه چندانی برای پرداختن و آموزش حوزه‌های مرتبط با رشد و تربیت اجتماعی و اخلاقی

۱۲۰. فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

دانشجویان وجود ندارد و همین امر در اغلب مواقع، موجب می‌شود که آنها برخی از مهم‌ترین صلاحیتها و قابلیت‌های اجتماعی لازم را برای زندگی اجتماعی امروزه کسب نکنند.

- تلاش در جهت ارتقای رفتاری و اخلاقی اساتید(به عنوان الگوهای عملی و عینی مسئولیت‌پذیری)، حاکم کردن یک فرهنگ کاری سالم، متعهدانه و قانونمند و بهسازی سازوکارهای اداری موجود در دانشگاهها می‌تواند تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر روی رشد مسئولیت‌پذیری دانشجویان داشته باشد.

- با توجه به اینکه دانشجویان جمعیت وسیعی را تشکیل می‌دهند، برنامه‌ریزی و بسترسازی فرهنگی برای دانشجویان می‌تواند به بهبود زندگی در کل جامعه کمک شایانی کند. تقویت بحثی به نام مسئولیت‌پذیری دانشجویان، به استحکام و رشد ارزشها، اصول و تعهدات در جامعه و برای خود دانشجویان منجر می‌شود. از آنجا که این مهم در زندگی افراد جامعه، هدف اساسی و محوری نظام اجتماعی است؛ لذا میزان تحقق این هدف، شاخص توانمندی نظام اجتماعی به شمار می‌آید.

- به منظور تقویت سرمایه اجتماعی باید روابط را افزایش داد. جنبه اعتماد یکی از اصلی‌ترین عناصر سرمایه اجتماعی است که به دلیل حساسیت بالا همیشه در معرض تخریب قرار دارد و عنصری است که روابط اجتماعی و سایر ابعاد سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهد و زمینه‌ساز مشارکت است. به منظور افزایش اعتماد میان افراد در جامعه مورد مطالعه، می‌توان برنامه‌های گروهی جهت افزایش روحیه کار تیمی در میان دانشجویان اجرا کرد.

پیشنادهای نظری:

- به دلیل گستردگی دامنه پژوهش، متغیرهای مورد نظر و اهمیت آن، به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود به بررسی تأثیر جو دانشگاه، سبک مدیریت دانشگاه، برنامه آموزشی و درسی و قوانین دانشگاه بر خودانضباطی و مسئولیت‌پذیری دانشجویان پردازند.
- پژوهشگران می‌توانند به بررسی میزان موفقیت تحصیلی دانشجویان و ارتباط آن با مسئولیت‌پذیری پردازند.
- تأثیر دوستان و شبکه روابط فرد با همسالان در دانشگاه در زمینه مسئولیت‌پذیری نیز می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد.
- بهتر است این موضوع در مقاطع و پایه‌های دیگر تحصیلی و به روشهای دیگر نیز مورد بررسی قرار گیرد.

محدودیت‌ها:

۱. از جمله محدودیتهایی که در ارتباط با این تحقیق وجود داشت، محدود بودن دامنه تحقیق به دانشجویان، محدود بودن دامنه تحقیق به دانشگاه کاشان و عدم امکان تعمیم آن به مراکز و سازمانهای آموزشی دیگر بود. از دیگر محدودیتها نیز می‌توان به استفاده صرف از پرسشنامه‌های خودگزارش‌دهی برای ارزیابی متغیرها، بررسی و جمع‌آوری مقطعی داده‌ها و عدم همکاری برخی از دانشجویان در پاسخگویی به سئوالات پرسشنامه اشاره کرد.

منابع

- آراسته، حمیدرضا (۱۳۹۰). «رعایت اخلاق در دانشگاهها و مراکز آموزش عالی: گزینه‌ای برای بهبود رفتار». فصلنامه نشاء علم، ش ۲-۱: ۳۱-۴۰.
- اسماعیلی طرزی، زهرا (۱۳۹۰). «رابطه هوش اخلاقی با میزان اعتماد آفرینی مدیران». فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ش ۸(۱): ۸۵-۹۷.
- امینی، محمد؛ حمید رحیمی و معصومه صالحی (۱۳۹۲). «ارزیابی میزان مسئولیت‌پذیری دانشجویان دانشگاه کاشان». فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش ۳(۷): ۱۸۴-۲۰۰.
- ایزدی، صمد و مصطفی عزیزی شمامی (۱۳۸۸). «ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در فرایند جهانی شدن». فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ش ۱۵: ۸۲-۶۰.
- ایمان، محمدتقی (۱۳۸۹). «بررسی و تبیین رابطه بین مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی در بین جوانان شهر شیراز». جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۲۱(۱): ۱۹-۴۲.
- بهرامی، محمدامین (۱۳۹۱). «بررسی سطح هوش اخلاقی اعضای هیأت علمی و کارکنان دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد». مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی، ش ۶-۵: ۷۵-۹۶.
- پوتنام، رابرت (۱۳۷۹). سرمایه اجتماعی و سازمان. ترجمه داوود مقیمی. تهران: صفار.
- رحیمی، غلامرضا (۱۳۹۰). «بررسی اثرات هوش اخلاقی کارکنان روی موفقیت شغلی در دانشگاه آزاد اسلامی». مجله پژوهش‌های بازرگانی، ش ۲(۱۱): ۷۵-۷۹.
- سبحانی نژاد، مهدی (۱۳۷۹). «مسئولیت‌پذیری اجتماعی در برنامه درسی کنونی دوره ابتدایی ایران». مجله دانشگاه تربیت مدرس، ش ۱: ۹۵-۱۱۴.
- سروش، مریم (۱۳۹۱). «احساس مسئولیت فردی و اجتماعی، دیگرخواهی و اعتماد اجتماعی: مطالعه نوجوانان شیراز». جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۲۳(۴۶): ۱۹۳-۲۱۱.
- سیادت، علی (۱۳۸۸). «بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و رهبری تیمی در مدیران آموزشی و غیر آموزشی از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان». مدیریت سلامت، ش ۱۲(۳۶): ۶۹-۶۱.
- طالب‌زاده، محسن (۱۳۸۷). «بررسی تأثیر جو اجتماعی مدارس متوسطه بر پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان». فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ش ۸: ۲۳-۴۶.
- طالقانی، غلامرضا (۱۳۸۷). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مسئولیت اجتماعی سازمانها (مطالعه موردی: اداره کل مالیات غرب استان تهران)». دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشگاه شاهد، ش ۱۸: ۲۲۹-۲۴۲.
- قانع‌راد، محمدامین (۱۳۸۵). «نقش تعاملات دانشجویان و اساتید در تکوین سرمایه اجتماعی دانشگاهی». مجله جامعه‌شناسی ایران، ش ۷(۱): ۳-۲۹.
- گلایی، فاطمه (۱۳۹۲). «بررسی تأثیر مشارکت اجتماعی بر مدارای اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه پیام نور مشکین شهر آذربایجان شرقی». مطالعات و تحقیقات در ایران، ش ۲(۱): ۸۶-۶۱.

۱۲۳ ◆ بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی ...

- مظلوم خراسانی، محمد (۱۳۸۴). «سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد». علوم اجتماعی، ش ۳-۲: ۲۱۵-۱۹۴.
- نعمتی، پری‌سیما (۱۳۸۷). تهیه و هنجاریابی آزمون مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان مقطع راهنمایی شهر تهران در دو بعد شخصی و اجتماعی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
- ولیخانی، ماشالله (۱۳۹۱). «بررسی میزان هوش اخلاق مدیران و تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی سازمان». فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی شوشتر، ش ۶ (۱۸): ۱۹۸-۱۷۱.
- هسمر، ال.تی. (۱۳۸۲). اخلاق در مدیریت. ترجمه سید محمد اعرابی و داوود ایزدی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- Amini , Mohammad : Hamid Rahimi and Masoomeh Salehi (2013) " Analyzing the Responsibility of Students at Kashan University " *Quarterly Journal of Farhang in Islamic University*, No.3(7): 184-200.
- Arasteh , Hamid Reza (2011) " **Morality in Universities and Supreme Educational Centers as a Choice for Better Behavior** ." *Quarterly Journal of Neshae Elm* , No.1-2: 31-40.
- Bahrami , Mohammad Amin (2012) " **Analysis of Moral Intelligence of Scientific Members and Staff of Yazd Shahid Saddoghi Medical Sciences University** ", *Iranian Journal of Moral and Medical History* , No. 5-6 : 75-96.
- Borba, M. (2005). **The Step-by-Step Plan to Building Moral Intelligence. Nurturing kids Heart & Souls**. National Educator Award. National Council of Self Esteem: Jossey-Bass.
- Clarcken, H. (2009). "Moral Intelligence in the Schools". Online Submission, *Paper Presented at the Annual Meeting of the Michigan Academy of Sciences*.
- Esmaeeli Tarzi , Zahra (2011) " **Relation Between Moral Intelligence and Trusting in Managers** " , *Quarterly Journal of Morals in Science and Technology*, No.8(1) : 85-97.
- Fromm, E. (2004). **The Art of Love**. Trans: O.S. Karadana. Izmir, Jlya Publication.
- Ghanei Rad , Mohammad Amin (2006) . "The Role of Students and Professors Corporations in University Social Capital Formation " , *Iran Sociology Journal*, No.7 (10):3-29.
- Golabi , Fatemeh (2013). "The Effect of Social Corporation on Social Tolerance among Students of Azarbayjan Sharghi Meshkinshahr Payame Nour University " , *Journal of Studies and Researches in Iran*, No.2(1) : 61-86.
- Henderson, J.C. (2007). "Corporate Social Respansibility and Tourism: Hotel Companies in Phuket, Thailand. After the Indian Ocean Sunami". *Hospitality Management*, 26: 228-239.

- Hesmer , L.T. (2003) , **Morality in Management** , Translated by Seyyed Mohammad Arabi and Davood Izadi . Tehran : Cultural Researches Office
- Hi Hong, Park (2006). “**The Role of Trust on Knowledge Creation in a Virtual Organization: a Social Capital Perspective**”. *Journal of Knowledge Management Practice*, 7: 1-4.
- Hussami, M. (2001). “**The Effects of Undergraduate Nursing Student faculty Interaction Outside the Classroom on College Grade Point Average**”. *Nurse Educ Pract*, 11(5): 320-6.
- Iman , Mohammad Taghi (2010) " **the Relation Between Social Responsibility and Social Capital among Shiraz Youth** " *Practical Sociology* , No.21(1): 19-42.
- Izadi , Samad and Mostafa Azizi Shamami (2009) ." **the Necessity of Citizenship Knowledge for Students and Social Responsibility in Globalization Process**" *Quarterly Journal of Educative Planning Studies* , No.15: 60-82.
- Lennick, D. & F. Kiel (2005). **Moral Intelligence the Key to Enhancing Business Performance and Leadership Success**. Wharton School Publishing of Pearson Education: 5-7, 17-18, 23, 29 and 45.
- Lennick, D. & F. Kiel (2011). “**Worksheet for Defining your Code of Ethics**”. <http://troop351madison.org/MorallQ.pdf>.
- Matthes, B. E., & Riley, C. K. (1995). Teaching and evaluating outdoor ethics education programs. Vienna, VA: **National wildlife Federation (ERIC Document Reproduction Service No. ED, 401**.
- Mazloom Khorasani , Mohammad (2005) ." **Analyzing the Rate of Social Capital of Mashhad Medical Sciences University Students** " , *Journal of Social Sciences* , No.2-3:194-215.
- Mergler, A. (2007). “**Development of a Mmeasure of Personal Responsibility for Adolescent**”. Available in: <http://eprist.qut.edu.au/>.
- Nahapiet, J. & S. Ghoshal (1998). “**Social Capital, Intellectual Capital, and Organizational Advantage**”. *The Academy of Management Review*, 23(2): 242-266.
- Nakamura, M. & A.M. Watanab-Muraoka (2006). “**Global Social Responsibility; Developing a Scale for Senior High School Student in Japan**”. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 28(3): 213-226.
- Nemati , Parisima (2008)." **Normalization of Responsibility Test of Tehran Students at Guidance Schools in two Individual and Social Aspects**", M.A. Thesis, Allameh Tabatabaee University.
- Ngammuk, P. (2011). “**A Study of Eight Fundamental Moral Characteristic among Thai Undergraduate Students**”. *Haeeii International Conference on Education 9th Annal Conference*, January: 4-7.
- Putnam, Robert (2000)," **Social Capital and Organization** "Translated by Davood Moghimi . Tehran : Saffar.

- Rahimi , Gholamreza (2011) " **the Effect of Staff Moral Intelligence on Their Occupational Success in Islamic Azad University** " *Journal of Commercial Researches* , No.2(11): 79-75.
- Siadat , Ali (2009) " **the Relation Between Moral Intelligence and Team Leadership among Educative and Non Educative Managers ;from View Point of Scientific Members of Isfahan Medical Sciences University** ", *Modiriat Salamat* , No. 12(36) : 61-69.
- Sobhani Nejad , Mahdi (2000) " **Social Responsibility in Current Pedagogical Plan of Iran Elementary Schools**" *Journal of Tarbiat Modarres University* , No.1:95-114.
- Soorosh , maryam (2012) , " **Individual and Social Responsibility , Social Confidence and Caring Others : Case Study of Shiraz Young Adults** , No.23(46) 2:193-211.
- Stone, W. (2002). "Measuring Social Capital: Toward a Standard Approach". *Austral Intitute of Family Studies Wollongong*, available at: <http://www.Aifs.gov.au/institute/bups>.
- Talebzadeh , Mohsen (2008) . ' **the Effect of Social Climate of High Schools on Training Social Skills to Students**", *Quarterly Journal of Education Programming Studies*, No.8: 23-46.
- Taleghani , Gholamreza (2008) ." **the Effect of Social Capital on Organizations Social Responsibilities (Case Study: West Province of Tehran State Taxes Office)**" *By Quarterly Research Journal of Shaheh University* , No.18:229-242.
- Timberlake, S. (2005). "Social Capital and Gender in Work Place". *Journal of Management Development*, 24, 1: 34-44.
- Valikhani , Mashaallah (2012) . "The Effect of Manager's Moral Intelligence on Organization Social Capital " *Quarterly Journal of Social Sciences at Shushtar Azad University*, No.6 (18):171-198.

